

tupurish, zotiljam va buyrak kasalliklarini davolagan. Buyuk tabib gulxayri ildizi asosida tayyorlangan dori – darmonlarni ko'krakni yumshatuvchi, balg'am ko'chiruvchi omil sifatida tavsiya etgan. Gulxayri gul tojbarglaridan teri, shoyi va jun matolarni bo'yashda foydalaniladi. Chunki gulxayri gulbarglari o'zida qizil, zangori hamda binafsharang bera oladigan malvidin pigmentini saqlaydi. Gulxayri ildizidan kleyster tayyorlash, o'simlikning poya va shoxchalaridan a'lo sifatli qog'oz hamda arqonlar tayyorlash mumkin. Gulxayri gullari bolarilar uchun yaxshi oziq hisoblanadi. Dorivor gulxayrining ildizini odatda kuzda yoki erta bahorda kavlab olinib, dag'al ildizpoya va mayda ildizchalardan ajratiladida, zudlik bilan suv oqimida yuvib olinadi (ildiz shilliqlanmasligi uchun). Shundan so'ng ochiq havoda quritiladi. Uy sharoitida gulxayri ildizidan quyidagicha damlama tayyorlash mumkin: birorta idishga 2 stakan miqdorda qaynatib, sovutilgan suv quyiladi va uning ustiga 4 choy qoshiq maydalangan ildizdan solib, 8 soat davomida qo'yib qo'yiladi. So'ngra suzib olib, sharbatiga kuniga 3 – 4 mahal yarim stakan miqdorda ichiladi. Quyida gulxayri o'simligining rasmi keltirilgan (1-rasm).

1-rasm Dorivor gulxayrining umumiy ko'rinishi va organlari.

Gulxayridoshlar oilasining asosiy turkumlaridan bo'lgan tugmachagulning 125 ta turi ma'lum. Shulardan O'rta Osiyoda uning 12 ta

turi, O'zbekistonda 6 ta turi o'sadi. O'zbekistonda uning befarq tugmachagul (*Malva neglecta*), Movriton tugmachaguli (*Malva mauritana*), o'rmon tugmachaguli (*Malva silvestris*), Buxoro tugmachaguli (*Malva bucharica*) singari turlari ekinzorlarda, bog'larda, sug'oriladigan yerlarda keng tarqalgan. Ular o'zining morfologik belgilari va xususiyatlari bilan farqlanadi. Yurtimizda keng tarqalgan yerbag'ir tugmachagulning amaliy ahamiyati katta. Uning quritilgan bargi, guli va urug'i xalq tabobatida ichni yumshatuvchi dori sifatida qo'llaniladi. Tugmachagul turkumining O'zbekistonda ko'plab turlari tarqalgan.

Ularning asosiy turlari bilan tanishadigan bo'lsak. Yerbag'ir tugmachagul – bo'yi 10 – 40 sm keladigan bir yillik begona o't bo'lib, uni barcha sug'oriladigan yerlarda,

ariqlar bo'yida va ekinlar orasida uchratish mumkin. Poyasi sershox bo'lib yer bag'irlab yoki yonboshlab o'sadi. Mevasi quruq meva, 12 – 16 ta mevachadan tashkil topgan yig'ma mevadir. Undan tayyorlangan damlama ichni yumatuvchi vosita sifatida va shamollashda qo'llaniladi. Gulidan tayyorlangan nastoyka yo'talda, yuqori nafas yo'llari yallig'lanishida foyda beradi. Shuningdek, ovoz bo'g'ilishini bartaraf etadi. Tugmachagulning barg va ildizi ham foydali xususiyatlarga ega. Bargi va gullaridan tayyorlangan aralashma taloqdagi shishlarni davolashda tavsiya etiladi.

2 – rasm Yerbag'ir tugmachagulning umumiy ko'rinishi va organlari.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, bu oila turkum vakillarining inson hayotidagi roli katta. Shuni hisobga olib, undan to'g'ri foydalanish va sanoatda foydali dori-darmon ishlab chiqarishni keng yo'lga qo'yishimiz darkor. Avvalombor, biz bu turkum vakillarining morfologik va anotomik xususiyatlarini, tarqalgan joylarini, o'sish sharoitini, tabiatga moslashish omillarini, ularning foydali va zararli tomonlarini aniq bilishimiz kerak. Dorivor gulxayri o'simligi turli a'zolari foydali va dorivor moddalarga boy. Ulardan ayniqsa, ildiz qismi dorivor ekanligini hisobga olib bu o'simlikdan unumli foydalanish zarur. Ammo o'simlikning ushbu qismini ko'p miqdorda kovlab olinishi va o'simlikning muhofazaga muhtoj bo'lib qolishiga yo'l qo'yilmasligi zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. S.M.Mustafayev Botanika O'zbekiston – 2002 y. 402-403-bet.
2. X.Haydorov, Y.Tashpulotov, X.Jalov, I.Mukumov "O'simliklar sistematikasi" (Yuksak o'simliklar) Samarqand – 2019 y. 135-bet.
3. Тожибоев К.Ш., Бешко Н.Ю., Х. Ф. Шомуродов, У. Х. Кодиров, О. Т. Тургинов, В.К. Шарипов. Кадастр флоры Узбекистан Кашкадарьинская область" – Т.: 2019. -С 256
4. Bara'tjon o'g'li, S. F. (2022). SPECIES OF THE LAMIACEAE FAMILY WITH SPICE PROPERTIES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 10(11), 85-89.

5. Baratjon ogli, S. F. (2022). ESSENTIAL OIL PRESERVATIVE CONTAINING TIMOL REPRESENTATIVES OF THE FAMILY LAMIACEAE. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(13), 839-845.

6. Baratjon o'g'li, S. F. (2022). DORIVOR ISSOP O 'SIMLIGINING YETISHTIRISH TEXNOLOGIYASI VA SHIFOBAXSH XUSUSIYATLARI. *Journal of new century innovations*, 14(1), 50-53.

7. Baratjon o'g'li, S. F. (2022). SPECIES OF THE LAMIACEAE FAMILY WITH SPICE PROPERTIES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 10(11), 85-89.

8. Baratjon o'g'li, S. F. (2022). LAMIACEA OILA VAKILLARINING DORIVORLIK XUSUSIYATLARI. *INNOVATIVE ACHIEVEMENTS IN SCIENCE 2022*, 2(13), 41-43.

9. Baratjon ogli, S. F. (2022). REPRESENTATIVES OF THE LAMIACEAE FAMILY PRODUCE ESSENTIAL OILS AND MEDICINAL AND HERBAL REMEDIES CONTAINING MONOCYCLIC MONOTERPENES. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(23), 267-271.

10. Baratjon ogli, S. F. (2022). ТЕХНОЛОГИЯ ВЫРАЩИВАНИЯ И ЛЕКАРСТВЕННЫЕ СВОЙСТВА ЛЕКАРСТВЕННОГО ИССОПА. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(13), 193-197.

11. Baratjon ogli, S. F. (2022). КОНСЕРВАНТ НА ЭФИРНЫХ МАСЛАХ, СОДЕРЖАЩИЙ ТИМОЛ ПРЕДСТАВИТЕЛИ СЕМЬИ ЛАБГУЛДОШ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(13), 203-207.

12. Baratjon ogli, S. F. (2022). НАЛИЧИЕ В МЕДИЦИНЕ И ХИМИЧЕСКИЙ СОСТАВ ПРЕДСТАВИТЕЛЕЙ СЕМЕЙСТВА ЛАБГУЛДАШЕВЫХ. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 2(24), 324-331.

13. Baratjon o'g'li, S. F. (2022). SPECIES OF THE LAMIACEAE FAMILY WITH SPICE PROPERTIES. *Finland International Scientific Journal of Education, Social Science & Humanities*, 10(11), 85-89.

XUDOYBERDI TO'XTABOYEVNING SO'Z QO'LLASH MAHORATI

Rayhona Mojidova

Namangan davlat universiteti magistranti

Annotatsiya: *Xudoyberdi To'xtaboyev o'z hayoti va amaliyotida ijodkorning qalamini o'tkirlashtirishga yordam berishi mumkin bo'lgan har bir san'at asarini (u qaysi xalqniki, qaysi millatniki bo'lmasin) ijodiy o'rgangan, oziq olgan va adabiytanqidiy mavzularda ham shu to'g'ri pozitsiyani himoya etgan. Maqolada Xudoyberdi To'xtaboyevning tilshunoslikda ekspressivlik nazariyasi elementlari haqida umumiy ma'lumotlar va lingvistik adabiyotlarni o'rganish jarayoni haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Xudoyberdi To'xtaboyev, uning so'z qo'llash mahorati, o'zbek adabiyoti, juft, takroriy va qo'shma so'zlar.*

Abstract: *Khudoiberdi Tukhtaboev creatively studied every work of art (regardless of its nationality), which can help hone the artist's pen in his life and practice. Retains the same correct position on critical issues. The article is devoted to the vocabulary skills of Khudoiberdi Tokhtaboev.*

Keywords: *Khudoiberdi Tokhtaboyev, vocabulary, Uzbek literature, pair words, repetitive and compound words.*

KIRISH

Xudoyberdi To'xtaboyev o'zbek adabiyoti erishgan har bir yangilikdan quvonar, adabiyot jarayonidagi yangi tendensiyalarni qo'llab-quvvatlagan novator adib edi. U Ayniy, Oybek, Hamid Olimjon, Shayxzoda, S.Abdula, A.Umariy, S.Ahmad, S.Zunnunova, R.Bobojon, Mirmuhsin, O'. Umarbekov, O.Yoqubov, O'.Hoshimov kabi yozuvchilar safida qanot yozdi. Bu esa X.To'xtaboyevning adabiy harakat aktiv ishtirokchisi bo'lganini to'la tasdiqlaydi. Mazkur maqolada yozuvchining ijodiy yutug'i va ijodkor sifatida adabiyotshunoslikda tutgan o'rni belgilandi, shuningdek, X. To'xtaboyevning ijodi roman, hikoyachilik, satira va yumor to'g'risidagi mulohazalarga boy bo'ldi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

X.To'xtaboyev to'g'risida adabiyotshunos M.Qo'shjonov: "hajviy asarlari, aytish mumkin bizning adabiyotshunosligimizda hajviy janri to'g'risida, uning imkoniyati va mushkullari haqida birinchi bo'lib muhim va asosli fikrni aytdi. Xudoyberdi o'z asarlari uchun respublika bo'ylab, har xil sohadan material tanlab, tanlangan materiallar ustida qunt bilan ishlar va felyetondan felyetonga o'z mahoratini oshirib borar edi." Gap shundaki, X.To'xtaboyev "Sariq devni minib", "Sariq devning o'limi", "Mungli ko'zlar", "Shirin qovunlar mamlakati", "Jannati odamlar" kabi asarlari oqali el mehriga tushdi. Ayniqsa, uning "Sariq devni minib", "Sariq devning o'limi" asarlari yozuvchiga katta shuhrat keltirdi. Xuddi tanganing ikki tomonini ajratib bo'lmagandek ,badiiy adabiyot tilini yoki badiiy asarning o'zini alohida bo'laklarga ajratib qarash o'zini oqlamaydi. Agar tilshunoslik